

Јелена Р. Јовановић Симић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

УДК 811.163.41'38
811.163.41'367
ДОИ https://doi.org/10.18485/ai_lik.2017.3.4.4

О 'КВАЛИФИКАТИВУ' И 'АПСОЛУТИВУ' СА ЛИНГВИСТИЧКОГ И 'ВЕРБАТОЛОШКОГ' ГЛЕДИШТА

Аутор има задатак да у овом раду¹ – лингвистичким, стилистичким, прагматичким и вербатолошким методама – прецизније дефинише 'квалификатив' као синтаксичку и стилску категорију, и да из ње издвоји категорију 'апсолутива'.

Кључне речи: глаголско време, индикатив, релатив, модус, квалификатив.

1. Претходне напомене: о 'квалификативу'

1. 'Квалификатив' – како пише А. Белић у својој *Лингвистици* (1998: 239-240) – јесте категорија која окупља разноврсна синтаксичка значења личних глаголских облика у реченици.

1.1. С обзиром на конструктивне одлике Белићевих примера, као и на његова објашњења – ради се заправо о врстама реченица с обзиром на значење предиката: (а) „значи везу номена у предикату са субјектом за оно време које је означено у глаголској спони: *Он је добар*”; (б) „не мора значити остварење глаголске радње у даном времену, већ само везу глаголског значења као особине субјектове за дано време: *Он свира...* – 'кадар је свирати'” (другим речима: има значење „неостварене глаголске радње, али са пуним временским значењем глаголског облика”); (в) „вреди за...

1 Овај рад написан је у оквиру пројекта 178014 *Динамика стуркујура савременој српској језика*, који финансира Министарство за науку и развој Републике Србије.

сваки тренутак, налазио се он у садашњости, будућности или прошлости...: *Љубав све њодећује*”; (г) „значи итеративност или особину која се јавља увек када је за то прилика која је увек могућа: *Он ојйева њо нешџо, ња оде*” (= ‘има обичај...’).

1.2. Размотрићемо изблиза Белићев (и Стевановићев) систем категорија.

а) 1.2. Узећемо најпре у размарање Белићев систем категорија.

а) Он најпре издваја реченичне типове са ‘номиналним предикатом’ „за оно време које је означено у глаголској спони: *Он је добар*”. Пример указује да Белић под термином ‘номен’ разуме све неглаголске предикативе, и именске (‘Сан је *лажа*, а Бог је *истина*’), и придевске (‘Речи су му *слајке*, али мисли *нејоуздане*’), и прилошке (‘Болеснику је од јутрос *боље*’), и заменичке уколико се јављају (‘Пера је *онај* у средини’; ‘Ти ниси као *он*’; ‘Јеси ли то *ји*?’). У питању су реченичне форме са именским и сл. предикативом. Белићев пример у улози споне има презент ‘је’, па смо по угледу на њега и ми уредили остале. Но његова тврдња да тај тип квалификатива важи ‘за оно време које је означено у глаголској спони’ открива опрез Белићев када се ради о временској перспективи ових форми. Заправо их не карактерише као ‘свевременске’, већ им приписује важење за неко одређено време. О таквом временском значењу ми ћемо рећи да је локализовано, за разлику од ‘свевремености’, или општем временском значењу, у осталим Белићевим врстама квалификатива (в. даље). Да је Белић у праву, показује слична употреба глаголских облика у претежно описним пасажима текста какав је следећи:

Тада је иста ова Дрина, зелена и плаховита горска река ‘што се често *муји*, *дерала* овуда, између голих и пустих каменитих и пешчаних обала. Касаба је *јосјојала* и тада, али у другом облику и другим размерама. На десној обали реке, наврх стрмог брега, где су сада рушевине, *дио је* добро сачуван Стари град, разгранато утврђење још из доба цвата босанскога краљевства, са кулама, казаматима и бедемима, дело једног од моћних велможа Павловића. На обронцима испод тога града и под његовом заштитом *јосјојала* су хришћанска насеља Мејдан и Бикавац и одскура истурчен заселак Душче. Доле у равници

између Дрине и Рзава, где се доцније развила права касаба, биле су само варошке њиве, просечене друмом, поред кога је био старински дрвени хан и неколико воденица и колиба.

И. Андрић, *На Дрини ћурџија*, 20-21.

(1) (а) Клаузална форма 'што се често мути' описује Дрину из перспективе општег временско значења презента 'се мути', и представља квалитив оног типа какве ћемо разгледати у следећим тачкама. (б) Али форма '(где) су (сада рушевине)' заправо је локализовани презент индикативног значења, јер успоставља временски паралелизам свог значења са временом излагања о ономе што описује реченица.

(2) (а) Облици 'био је (добро сачуван Стари град)' – јесу 'глаголске споне' у перфекту, и локализованог су значења јер стављају описани садржај у прошло време полазећи од времена писања текстат. (б) И перфекти 'дерала је', 'постојала је', 'постојала су', 'развила се', износећи свој динамички конципиран садржај, такође су носиоци ознака прошлости. У свим случајевима имамо индикативне форме.

б) Врло је значајна дефиниција друге Белићеве категорије: она „не мора значити остварење глаголске радње у даном времену, већ само везу глаголског значења као особине субјектове за дано време: *Он свира...* – 'кадар је свирати'". Ове речи отварају могућност употребе глаголских облика не да означе свој садржај као процес већ да окарактеришу субјекат у односу на њега. Тиме се не искључује временски момент (глаголски облик има значење „неостварене глаголске радње, али са пуним временским значењем”). Ово би се могло протумачити као 'привременост' приписане 'особине'. Истина је да исказ 'Он свира' у значењу које му је овде приписано – упућује на 'особину субјекта', наравно схваћену као склоност или спремност на остварење глаголског садржаја. Ваља додати да је време на које се глагол овде односи схваћено у општем смислу, исто као у првој категорији код глаголске споне. Изрази какве наводи Стевановић нису изузетак већ уобичајен начин описа неких занимања и људских способности која омогућују њихово упражњавање. И. Андрић описује

тим начином сликарско умеће из уста Франциска Гоје:

Ми стварамо облике, као нека друга природа, заустављамо младост, задржавамо поглед који се у 'природи' већ неколико минута доцније мења или гаси, хватамо и издвајамо муњевите покрете које нико никад не би видео и остављамо их, са свим њиховим тајанственим значењем, очима будућих нараштаја. И не само то. Ми сваки тај покрет и сваки поглед појачавамо једва приметно за једну линију или за једну нијансу у боји...

И. Андрић, *Стиазе, лица, њредли*, 127-128.

Изјаве као 'Ми стварамо облике, заустављамо младост, задржавамо поглед...', хватамо и издвајамо муњевите покрете' итд. делом су метафоричког, а делом реалистичког карактера – али све инсистирају на чудесним вештинама уметника да открије и наслика и најскривеније појединости света, и да их као велико откриће предоче задивљеном оку гледаоца.

в) Опаска да 'квалитатив' „вреди за... сваки тренутек, налазио се он у садашњости, будућности или прошлости...: *Љубав све њобеђује*” – према ономе што је досад речено, заправо важи за све случајеве. Опште временско значење обухвата моменте времена говорења, а и оне који му претходе и који долазе за њим, без ограничења. Разлика овога типа према осталима поменутих јесте у томе што се овде јавља перспектива понављања, а то значи да се остварљивост овде разуме као остваривање које се понавља у приликама одређеног типа.

г) У последњем Белићевом случају 'квалитатив' „значи итеративност или особину која се јавља увек када за то прилика која је увек могућа: *Он оћијева њо нешћо, ња оде*” (= 'има обичај...'). Мислимо да је дефиниција мало непрецизна, и да се ради у првом реду о понављању радње, а да је понављање протумачено као поновљивост, или још ближе: као склоност или обичај по којем се субјект понаша остварујући глаголски садржај. Пред нама је категорија тзв. 'хабитуала'.

д) Изгледа да две последње категорије нису тако

међусобно различите да би се морале посматрати одвојено. Чини се да су и једна и друга заправо заједно сместиве у категорију фреквентатива. Остварење глаголског садржаја понавља се више пута у неграниченом времену. Интересантно је овде и нешто друго сем начелне могућности замене имперфективног вида глагола перфективним. То је могућност употребе презента као облика са општим временским значењем, као нпр. и перфекта.

да) Ево прво примера са презентским облицима:

Тако *се издире*, као да су они сви криви што доцкан *свиће* и што *се* рано *смркава*. А у сумрак, неумољиви и безнадни вишеградски сумрак, кад *се* стрма брда *стежу* око касабе и брзо *пада* ноћ, тешка и глува као последња, Абидагин бес *йорасіе* до врхунца; и немајући више на коме да га искали, *једе* сам себе и не може да спава од помисли на толике послове који мирују и толики народ који дрежди и дангуби. *Шкрији* зубима. *Дозива* надзорнике и *срачунава* како би се од сутра могао дан боље употребити и радна снага боље искористити.

И. Андрић, *На Дрини ћуџија*, 32.

(1) Понављају се људски поступци, радње и тренуци мировања и одмора или унутрашњег немира и гнева. Они су описани углавном имперфективним презентима: 'издире се', 'једе (сам себе)', 'шкрипи (збима)', 'дозива (надзорнике)', 'срачунава', иако би по где-где могао стајати и перфективни вид (нпр. 'дозове' м. 'дозива'). Али је из ситуације видно да се све дешава из дана у дан, и понавља на сличан начин.

(2) Понављају се и дешавања у природи, и она су описана презентом: 'свиће', 'смркава се', 'стежу се (брда)', 'пада (ноћ)'. Код свих је имперфективни вид заменљив перфективним ('што доцкан *сване* и што *се* рано *смркне*'; '...кад *се* стрма брда *стеіну* око касабе и брзо *падне* ноћ, тешка и глува као последња').

дб) У другом су примеру употребљени облици перфекта:

То што *се* сад *радио* на Дрини било је тако замршено, сви послови су били тако сложени и посредни да докони Вишеграђани који су са обале *йосмайрали* радове, као неке

природне појаве, нису више могли да их са разумевањем прате. *Подизани су* све нови насипи и шанчеви у разним правцима, *раздвајана је* и *дељена* река на јазове и рукавце, и *преишакана* из једног корита у друго. Мајстор антоније *је довео* из Далмације нарочите вештаке ужаре и *закупио* сву кудељу чак и у суседним нахијама. Ти мајстори су у нарочитим зградама *сукали* конопце необичне јакости и дебљине. Грчки дунђери су по његовим и Тосун-ефендијиним нацртима *радили* велике дрвене дизалице на чекрк, *постављали* их на сплавова, и тако на оним конопцима *дизали* и најтеже блокове камена и *преносили* их до стубова који су редом *нищали* из речног корита. По четири дана *је ишрајало* преношење сваког појединог од тих великих блокова са обале до њеног лежишта у темељима мостовног стуба.

И. Андрић, *На Дрини ћурија*, 66-67.

(1) Централни исказ као да својим телом прекида нит излагања и умеће кратку причу о довођењу Далматинаца. Ту су употребљени перфективни облици перфекта ‘довео је’, ‘закупио (је)’. Овај исечак није уклопљен у општу ситуацију, те се може рећи да игра улоху споредног детаља.

(2) По страни стоји и један део почетне напомене о Вишеграђанима: ‘који су са обале посмарали радове’, али је уклопљен у општу слику. Зато иако изгледа као да је реч о континуираном догађању, ипак се смисао уклапа у општи ток излагања, па је аналитичар у праву ако и овде констатује фреквентативност.

(3) Остали облици сугерирају понављање операција, и сви се односе на радове на мосту: од опште напомене ‘радило се’, до осталих које упућују на појединачне поступке мајстора у току рада: ‘подизани су’, ‘раздвајана је и дељена (река)’, ‘пре-такан’ итд.

2. М. Стевановић (1991: 580, 592 и д.) утврђује да је квалификативан сваки облик „којим се било коме или било чему приписује каква особина”, а овакву употребу види пре свега у случајевима када глаголски облик „означава стална вршења радње, познате научне, уметничке и животном праксом утврђене истине”.

2.1. По резултатима Стевановићевих истраживања, појам 'квалитива' приписив је заправо личном глаголском облику у реченици, али не сваком него неким од њих, првенствено презенту.

а) „У квалитивне између осталих, и пре свих осталих, иду презенте којима се означавају стална вршења радње, познате научне, уметничке и животном праксом утврђене истине”: - Дунав *се улива* у Црно море; - Не љуби мање који много *ћуи*, он много *ћражи*, и он много *слуи*...

б) „У свему истог карактера, дакле, индикативни презент којим се означава сталност и трајност онога што се њим приписује имамо и у примерима с овим обликом који с њим, како то каже Т. Маретић, 'казују што је којој слици или на кипу или што је у којој књизи или писму'...”: - Као што смо видјели, Совјет га *зове* бимбашом; - Послије ове хрисовуље даде Милутин и четврту у којој... *одређује* и *записује* још два села...

в) „Квалитивни презент имамо и у случајевима где се констатује да неко нешто уме или зна...”: - Она *одговори* неколико страних језика, *свира* на клавиру и лепо *пева*...

г) „Квалитивну, али не више индикативну него релативну употребу презенте имамо... где ови облици означавају радње што се врше по неком реду или обичају, по некој навици или склониости субјеката којима се те радње приписују...”: - Њезина је крчма вазда пуна гостију, нарочито зими кан напољу *завије*, *зајуше*, *замете*; - Зрела крушка сама *пада*; - Где ко *никне* ту и *обикне*... У оваквим приликама се „место несвршеног може употребити свршени глагол истог тачења и обрнуто” (Зрела крушка сама *падне*).

2.2. М. Стевановић скреће пажњу на гномску употребу глаголских облика, тврдећи: „а) да се гномама дају квалитивације појмова на које се односе и б) да оне означавају сталне процесе који се непрекидно врше и тада су индикативног карактера, али и процесе који се стално понављају, када се глаголска времена у њима релативно употребљавају” (Стевановић 1991, 597), и скрећући пажњу на „фигуративност гнома уопште” (цит. м.). Такво мишљење износи у вези са презентом ('Ко ради, тај и греши'; 'Зрела крушка

сама пада'), али и са перфектом ('Што колевка заљуљала, то мотика закопала': „констатује се да... нешто бива или не бива у свакој прилици кад настану услови за то”, 628). Но са последњим обликом налази и гноме 'индикативног' значења ('Пошто купио, по то и продао': „Каже се... кад се жели истаћи да неко ни са физичком зрелошћу није стекао одговарајућу памет, другим речима управо дословце – констатује се да је неком нарасла брада, али да памет није добио, једно и друго до времена када се то констатује”, цит. м.).

2.3. Важан моменат у Стевановићевим (1991, 577-578) погледима на ове проблеме чини његово опште схватање о значењу глаголских облика у предикату реченице. Он обично ставља напоре до категорије 'индикатива' („којем је временски период говорења оријентациона тачка”), 'релатива' („Када је... време према коме се овим обликом означени процес временски одређује било који други моменат, било у прошлости, било у будућности...”) и 'модуса' („лични став онога ко говори”). 'Квалификатив' по његовом мишљењу стоји на прелазу између ове три категорије, и његово се значење у сонови колеба међу њима. Но по једној тврдњи рекло би се да Стевановић стварно разликује само две категорије – индикатив и модус. Та тврдња гласи да у релативу „опет имамо временско одређивање, па је и то индикатив, дакле релативи индикатив, који краткоће ради називамо релативом, за разлику од право индикатива...”. То значи да је релатив само поткатегија индикатива.

3. Нешто су друкчија схватања изнесена у Симићевој *Српској грамајници* (Симић 2002: 121-122). Идући за потребама специфичне организације уџбеничког излагања, он најпре наводи текст који ће анализирати:

Гледао ју је. Била је лијепа. Коса јој се прелијевала у златножутим, дугим валовима од чела према затиљку, гдје се одједном пропела увис, као да је ударила у бараже чешљева, и нагло се рушила низбрдо у златним слаповима, прштећи уоколу фини, искричаву сумаглицу. Сива, уска хаљина припила јој се тијесно уз обрине тијела и нудила замамне облике љепоте као у неком раскошном излогу. Он осјети страшну, бијесну жељу за тим самосвјесним гордим тијелом,

што се задовољно гибало у простору, ту, на дохвату његове руке...

Р. Маринковић, *Анђео*

1) По аналитичким интерпетацијама које следе: „у упечатљивом опису косе употребе глаголи који по своме значењу не одговарају описаном садржају; статички детаљи обиљежени су мотивним глаголима, као да се описано 'догађа': коса *се њој* увис; и нагло *се рушила* низбрдо... “Такви описи, гласи даље објашњење, остављају утисак живахног покрета, дају слици динамичку квалификацију, а таква употреба глаголских ријечи назива се *квалитивном*”. Симић не инсистира на врсти временског значења, дакле ни на општости или 'свремености' или сл. (као што ни Стевановић то не чини у односу на све категорије 'квалитива'; исп. његову прву дефиницију: „којим се било коме или било чему приписује каква особина”), нити би било оправдано инсистирати. Нпр. 'уска хаљина припила јој се тјесно уз обрине тијела и нудила заманне облике љепоте' личи на персонификацију која успелим обртом хаљину представља као неко биће које се 'припило' уз примамљиве облике тела, па их 'нуди' оку посматрача. Перфективни перфекат 'припила се' своје примарно значење покрета ставља у позадину слике која је настала у резултату тога покрета. Имперфективни презент својим временским значењем уклапа се у прошлу ситуацију, и описује 'прошли догађај' одмерен према времену говорења.

2) Додаћемо још један пример. – Раскошном метафориком испрепелтан је опис шпанског пејзажа из пера И. Андрића, исконски мир, а небески свод сав у покрету, сивило оскудног земаљског пејзажа, а над њим небосклон сав у шароликим бојама:

А поткрај тога дана *њој* се и *размакну* сиво небо над нама, као **метална купола на звездарници**, и дужином целог видика *указа се друго небо са првим звездама*. И однекуд право са тог неба *крну* нам у сусрет нека **ценетска хладовина, са поворком модрих боја** какве свет нигде не

познаје. Изгледало је да ова сива и штура Кастиља *ошвар* **ризницу свих богатстава и лепота**, које због непознатог јада и своје бескрајне гордости никад не меће на себе. *Разви се* пред нама **небеско платно** са констелацијама које су изгледале нове и непознате, **са зв**, Стевановић 1991, 577) **ездама свежим и тешким и блиским као воће на грани** за родне године. Ветрић који нас *среће* био је дах новог света и другог континента. *Заносио је* главу и у исто време *расшваро* нам очи широм...

И. Андрић, *Сјазе, ица, њредели*, 169.

Није потребно много пажње ни стручног знања да би се уочили облици иза кретања и боја, да се фантастични сплет сликовитих укрштаја тих покрета смири над заправо не сасвим пријатним ни оку милим пределом. Ало овако оживљен опис годи људском осећају, и пријатно дотиче чула. Уз глаголске речи које чине да панорама крене читаоцу у сусрет као неки зачарани свет у који стижемо, ту су и метафоризоване именичке речи које тај свет богато оцртавају у најлепшим бојама.

3) „Глаголске облике који описују природне појаве у виду устаљених процеса – мисли даље Симић – не треба узимати... као квалификативне. То су индикативни облици: глаголски садржај се мора приказати као реализација у одређеним околностима (и то је језички садржај глаголског облика), без обзира што сама појава прелази оквире те ситуације: Највећим дијелом Сава *ишече* кроз панонску равницу, - Земља *се окреће* око Сунца”. Ми ћемо додати да и ширина репертоара тих облика ‘прелази оквире’ који су овим објашњењем постављени, јер је употреба облика у начелу слободна.

а) У нашем горњем примеру аористи ‘покрену се’ и ‘размакну’, ‘указа се’, ‘крену’, ‘разви се’, ‘срете’ – свршеним видом глагола и својим граматичким обележјима означавају тренутне ‘догађаје’ у оквиру описане ситуације. То је значење Стевановићевог ‘релативног индикатива’

б) Презент ‘отвара’ својим несвршеним видом означава

дешавање које ипак не прекорачује границе ситуације. И то је релативно-индикативно значење.

в) Перфекти 'заносио је' и 'растварао', такође несвршеног вида, опет, као и презент, означавају дешавања у прошлој ситуацији о којој је реч. Али то је ситуација у којој перфекат исказује и однос прошле радње према времену говорења, те припада категорији 'правог индикатива'.

4) Затим Симић додаје да има више врста квалитива, па наводи неке:

а) „Таква је употреба глаголских облика за обиљежавање особина предмета или бића као реализованих процеса: - Рада лијепо *свира* на клавиру; - Пера добро *шуйшира*, али слабо *контролише* терен; - Поправио сам Фићу, сад *вуче* изванредно...” Није добра формулација да су процеси 'реализовани': они су само 'сотварљиви', а остају као потенцијална могућност скривена у субјекту као његова способност, спремност, вештина итд. – дакле својеврсна 'особина'.

б) „Такви су описи слика или скулптура који дочаравају животне ситуације ликовно представљене: - На највише овијех стећака имају урезани различни ликови, нпр. људи *ијерају* јелена, већ га *сйиили* и копљем *ударили*; - На зиду слика: старији господин у средини окружен породицом; на лицу му *иіра* осмех среће”.

в) „Опис садржаја писаног текста такође долази овамо: - А у писму *поздравља* мајку и све укућане, *ишша* за здравље комшија и *увјерава* да ће ускоро доћи; - Хомер у Одисеји лијепо *ирича* о вјерној Пенелопи, Хорације у Посланици Пизонима увелико *хвали* грчку поезију”.

4. Симићева дефиниција – и схватање 'квалитива' у њеној основи – уже је од Белићевог и Стевановићевог, и инсистира на фигуративности употребе глаголских облика. Дакле – стилистички је конципирано, за разлику од прва два, чија је основа лингвистичка. Мислимо да је такво схватање сасвим исправно.

1) У горе наведеном одломку: квалитивно „употребљени... глаголи... по своме значењу не одговарају описаном садржају; статички детаљи обиљежени су

мотивним глаголима, као да се описано ‘догађа’’: коса *се њројела* увис; и нагло *се рушила* низбрдо...

2) „Тако, ето, – по Андрићевим погођеним речима – и предели могу да обману за тренутак чула и мисао човекову, да једно показују и говоре, а друго буду и значе”.

Возимо се планинским крајем источне Босне. Високи врхунци, голе или шумовите али увек стрме планине, сликовите клисуре уз које расте приљубљен самац бор, дубоки кањони немирних и запењених река. Свуда оштре или искидане линије *секу* или *заклањају* небо, а нама се чини да сви ти исполински облици *леће*, са хујањем и упропањ, право на нас.

И. Андрић, *Сјази, лица, њредели*, 151-152, 153.

3) Замислив је и обрнут поступак: ‘реификација’ покрета, звука или сл. О томе делимично сведочи следећи исечак текста:

Људски тонови, који су *извучени* из својих хармонијско-мелодијских средина, људски гласови и природни или механички шумови, када су *издвојени* као најмање дистинктивне целине, не ‘значе’ ништа, па чак *нећемо моћи* ни да их *ујознамо* као одређено звучање из аудитивног света. Свако ко је бар једном ‘*њреслушавао*’, као што то стручни жаргон *назива*, тонску филмску траку на монтажном столу, *сећиће се* како при кратким трзајима пантљика унапред или уназад *чујемо* по висини, боји и интензитету артикулисане звуке који тек кад *се укључе* у једну дужу репродуктивну секвенцу, *оњкривају* особине сугласника или самогласника људског говора, шума столице која *се њовлачи* по поду или звука тромбона што *се* као солистички инструмент *издваја* из оркестрације.

Д. Стојановић, *Филм као њревазилажење језика...*

а) ‘Људски тонови’ овде су приказани као неке ствари, јер могу бити ‘извучени из својих хармонијско-мелодијских средина’ и ‘издвојени као најмање дистинктивне целине’,

такође могу 'нешто значити' или сл. Исто тако могу да се 'укључе у... репродуктивну целину' итд. 'Реификација' је метафорички поступак очигледно применљив пре свега у научним или популарно-научним анализама апстрактних појмова. Када добију било какву материјалну подлогу, стварну или привидну, ти појмови постају 'очигледни', па стога и лакше објашњиви. Чак и у математици се нпр. 'права' или 'крива' материјализује у лику 'линије', дакле трага на некој подлози који оставља исправно вођена писаљка или сл. Али ови нам се облици, кад је реч о њиховиом временском значењу, такође представљају у као што то Белић и Стевановић објашњавају.

(1) Презент 'не значе' карактерише општу ситуацију која представља апстрактни амбијент теоријских разматрања. Ако се питамо када се дешава 'не значење' – одговор је: увек, или боље – увек кад на тај начин посматрамо 'људске тонове' како чини теоретичар у овом тексту.

(2) Перфекти 'извучени су', 'издвојени су' смерају пема прошлости, али не полазећи од времена писања овог текста, или 'времена говорења', како Белић и Стевановић обичавају рећи – већ од времена опште теоријске ситуације коју сугерира презент 'не значе'.

(3) Футурска конструкција са допунским презентом 'нећемо моћи да (их) упознамо' окренута је додуше будућности у односу на поменути презент, али не инсистира на ситуационој разлици према њему, него као да се смешта у њу ('не бисмо могли'/'не можемо' није далеко овде од 'нећемо моћи').

б) 'Звуци' у даљем излагању описани су другим облицима, који их такође карактеришу, али директно, без реификацијског поступка.

(1) Ту је перфекат 'преслушавао' који смера у прошлост са поласком од времена говорења, спада дакле у категорију индикативних облика.

(2) Футур 'сетиће се' – опет као горе – означава будућност са поласком од 'говорења', али оет не инсистира на разграничењу ситуације у коју пада његов садржај од говорне активности ('сетиће се' донекле личи на 'сети се').

(3) Презентски облици опет формирају општу теоријску ситуацију на коју се уздиже расправа при карактерисању звукова:

(3а) Тврдња да ‘стручни жаргон *назива*’ окренут је теоријској позадини расправе, и инсистира на другим ситуационим релацијама од осталог дела излагања, али има опште временско значење.

(3б) Остали део текста који анализирамо: ‘чујемо... звуке... кад *се укључе* у... секвенцу, *ошкривају* особине сугласника или самогласника..., шума столице која *се њовлачи* по поду или звука тромбона што *се... издваја* из оркестрације’ садржи низ презентата општег значења који означавају понављање радње у приликама датог типа.

5. Исход наше досадашње расправе доста јасно указује на два битна момента. Прво је, да се излагање – било усмено или писмени, било свакодневног, уметничког, научног или које било друге врсте – састоји од различитих пасажа, са употребо разноврсних облика, и разноврсно употребљених. Друго, из тога језичко-прагматичког комплекса издвајају се два за нас у овој прилици важна типа значења личних глаголских облика.

а) Једно је – опште значење: при чему једни облици карактеришу општу ситуацију, док се други ослањају на ту ситуацију и усмерени су у релацијама које су у складу са њиховим граматичким статусом; перфекат при оме опућује на прошлост, футур на будућност итд. са поласком од те опште ситуације као некаквог оквира и заједничке временске платформе.

б) Друго је – метафоричко значење. Галголски облик ‘карактерише’ неки природни феномен у друкчијем светлу него што би се то чинило усклађеном употребом одговарајућег облика. Или се метафором ‘оживљава’, ‘динамизира’ статички елеменат материјалног света; или се, обрнуто, динамичким феноменима, или апстрактни појмовима, придаје материјални и статички вид.

6. Белић и Стевановић обе категорије подводе под исти термин облика са општим значењем, и називају ‘квалификативом’. Али показало се у анализи да се

'квалитив' не реализује увек ни у облицима општег временског значења, ниту у 'фигуративном' значењу. Ту се преклапају две категорије које је нешто прецизнијом анализом могуће разграничити и посебно дефинисати.

2. Наставак расправе: о 'апсолутиву'

1. Опште временско значење у граматици Р. Симића обрађено је под термином 'апсолутив' (Симић 2002: 120-121). Најпре се наводи текст, управо онај из претходног параграфа који смо ми узели да покажемо метафорички поступак 'реификације' апстрактних појмова. Не анализира метафорику, већ временска значења облика.

а) У тексту су употребљени различити облици.

(1) Најпре је ту презент (не 'значе', '(да) препознамо'): он је дат "као општа констатација која вриједи за све случајеве у којима се остварује".

(2) Облик перфекта ('(који) су извучени', '(када) су издвојени') временски се управља према презенту, и означава претхођење у односу на њега ('када су издвојени..., не значе ништа').

(3) Обликом футура и футура ('нећемо моћи') означена је радња која следи такође за радњом презента: „не 'значе' ништа..., па чак нећемо моћи ни да их препознамо...”.

Сви облици садрже моменат понављања током неодређено дугог времена: фреквентативни су и опште временски.

б) Закључићемо да апсолутив има временско значење, али је заправо временски нелокализован, за разлику од индикатива, временски локализоване категорије. Јавља се бар у два вида: са значењем устаљених процеса и радњи, или са значењем понављања у временски неодређеном трајању.

2. Навешћемо још који пример да бисмо показали нешто шири дијапазон значењских нијанси 'апсолутива', и упоредили их са индикативом.

а) Најпре узимамо следећи пар примера о истој тематици, а са различито конципираним временским системом.

(1) Нека један од њих буде енциклопедијски текст о старим сеоским задругама, сродничким заједницама састављеним од више породица које заједно живе и привређују:

- ...у уређењу задруга постоје неке више или мање заједничке црте. На првом месту, свака задруга има свог старешину... Таквим старешином постаће природним путем отац или дед у оној кући која се потпуно развила од мале породице у задругу. Таква задруга је 'очинска задруга' и отац као старешина стварни је господар и може да располаже имањем самостално. После његове смрти, ако синови односно браћа остану у заједници, та заједница односно задруга мења карактер: то је онда права 'братска задруга' у којој су браћа сувласници и сарадници. Домаћином такве задруге постаје онај кога је отац још за живота одабрао, припремао за ту улогу и препоручио, или ће се формално бирати нов старешина...

'Задруга', *Енциклопедија јујославије* 8, 575а.

(2) Други пример представља опис задруге из пера великог природњака и мудраца Јосифа Панчића:

У добрим је задругама била не само обезбрижена срећа и будућност породице, већ су оне имале врло благодетног утицаја и на осталу друштвену заједницу. Старешина задруге уређивао је послове у кући и ван ње, бринуо се о издржавању целе задруге, руковао је приходима и расходима и био је посредник у свему, што је задругу за остали свет везивало. Јединство у управи, многе руке, које су могле да се употребе кад и где се томе потреба указала, мањи трошкови, који су некеда у опште на издржавање потребни били, све је то припомагало, те су такве задруге и малом и капиталом напредовале. Али то јединство у управи задруге имало је још и другу добру страну. Сва задруга, подчињавајући се вољи најврснијег задругара, вршећи његове налоге, поштујући и саму његову жељу, проводила је дане као и године у брижљивом раду, сагласности, реду и миру. Ово је била добра школа за омладину, која из дана у дан гледајући, како се слуша и поштује, којим се редом ради, како се кућа држи и поље срађује, из тиха се на добро навикавала, те је била касније кадра, да старијега паметно послуша и да себи од млађега

поштовање прибави, – добра задруга давала је добро домаће васпитање.

Ј. Панчић, *Јесѣасѣвеница у основној школи*,
Из природе, 113-114.

а) Задруге су историјска чињеница јер су ишчезле као облик сеоских заједница код Срба. По томе што се односе на прошла времена и на друштвене заједнице које више не постоје – описиве су облицима за прошлост. Међутим, карактер наша два описа је различит.

(1) У првом случају текст има особине научне расправе о предмету као таквом, искљученом из околности у којима је егзистирао и подигнутом на ниво опште друштвене појаве.

(1а) На то упућују и презенти општег временског значења: 'постоје' (неке заједничке црте), 'има' (свог старешину), 'располаже' (имањем), 'остану' (у заједници), 'мења' (карактер), (браћа) 'су' (сувласници). скоро сви су облици несвршених глагола и имају континуативно значење. Само је један ('остану') перфективан по виду, и има фрекевентивно значење: значење остварења у приликама датог типа.

(1б) Карактеристичан је исказ: „Таквим старешином постаће природним путем отац или дед у оној кући која се потпуно развила од мале породице у задругу”. У две реченице које он садржи употребљена су два различита глаголска облика, различита и међусобно, а и од презента као најчешћег решења. Ако се питамо о временским односима футура 'постаће', биће нам јасно да он означи ачава будућност у односу на општу ситуацију коју описује це осечак, и на коју се односе описани презенти. Тако и перфекат 'развила се' значи прошлост у односу на исту ту општу ситуацију. И овде сва три употребљена облика имају 'апсолутивни' временски смисао.

(2) Унеколико друкчије стоје ствари у другом овдашњем примеру.

(2а) У њему доминира перфекат карактеришући ситуацију као прошлу у односу на време каде се о њој саопштава: 'обезбрижена је била' (срећа и будућност), 'имале су' (утицаја), 'уређивао је' (послове), 'бринуо се', 'руковао је'

(приходима и расходима), 'био је' (посредник) итд. Иако је ситуација општа, она је на неки начин локализована – постављена је у сферу прошлости према времену 'говорења'.

(26) Презенти (могле су) 'да се употребе', (била је кадра) 'да' (старијега) 'послуша' односе се на исту ситуацију, али не означавају реализацију радњи, већ заправо претпоставку о томе.

3) Опис обухваћен облицима који одговарају стварним временским односима, овде перфектом који упућује на прошлост у односу на време 'говорења', одн. настајања самог описа – сачињен је од облика индикатива, овде индикативног перфекта јер се опис односи на прошлост. Други пак опис склопљен је од облика којима је проблематика пренесена на општи теоријски план. Стварне временске релације губе значај и садржај се приказује на општем временском плану. То је апсолутив.

3. Закључак о 'квалификативу' и 'апсолутиву'

1. Полазиште за нашу расправу чине Белићеви и Стевановићеви погледи на 'квалификатив', на једној страни, и Симићеви, на другој.

1.1. Белићев је став да квалификативом ваља сматрати глаголски облик који на овај или онај начин обележава 'свевременост'. Ту он сврстава

- случајеве употребе 'номиналног предиката', одн. предикатива, и глаголске споне ('Коста је добар друг');

- случајеве са глаголским предикатом који означава не саму радњу већ способност или спремност за њено извршење ('Јасна лепо пева');

- случајеве када глагол у предикату означава редње које субјекат обавља у датим приликама ('При повратку с посла мајка обично сврати на пијацу и донесе хране за следећи дан').

1.2. М. Стевановић скреће пажњу и на гномску употребу глаголских облика. П њему заправо гнома, па зато и квалификатив, нема обавезно опште временско значење,

него временски облик може бити временски локализован. А озбиљно ваља размислити и о тврдњи о 'фигуративности'. Нпр.: 'Ко ради не боји се глади'; 'Што је тражио, то је и нашао' (Исп.: Јовановић 2006).

3. Р. Симић налази да постоји квалитикатив фигуративног значења и ван гнома ('Стене се надношаху над путем'; 'Пут је вијугао планинским косама').

4. Узимајући све у обзир, као и резултате наше анализе, утврдићемо: (1) да квалитикатив није обавезно општег значења, (а) да није дакле обавезно изводљив у категоријама апсолутивног значења, већ и индикативног, и (б) да је обавезно фигуративан. (2) Апсолутивни су глаголски облици општег значења, код којих однос према времену говорења није у првом плану. (а) Апсолутив је често саставни део квалитикатива, али није увек. (б) Апсолутив није увек фигуративна категорија, док квалитикатив јесте.

Извори

- Андрић 1963: I. Andrić, Jelena, žena koje nema. In: *Sabrana djela 7*, Zagreb: Mladost.
- Андрић 1963: I. Andrić, Na Drini ćuprija. In: *Sabrana djela 1*, Zagreb: Mladost.
- Андрић 1963: I. Andrić, Travnička honika. In: *Sabrana djela 2*, Zagreb: Mladost.
- Закић 2001: З. Закић, *Аграрна економија*, Београд: Економски факултет.
- Панчић 1893: Ј. Панчић, *Из природе. Мањи списи др. Јосифа Панчића*, Београд: СКЗ.
- Петровић 1983: С. Петровић, *Марксизам и књижевности 1*, Београд: Просвета.
- Радошевић 1962: Н. Радошевић, *Приручник за хемичаре и технологије*, Београд: Техничка књига.
- Росић 1995: Т. Росић, *Долина јорјована*, Београд: БИГЗ/СКЗ.
- Скакун 2003: М. Скакун, *Пословно право*, Београд: Чигоја.
- Ђирковић 1981: С. Ђирковић, ур., *Историја српског народа 1*, Београд: Српска књижевна задруга.
- ЕЈ 1971: *Enciklopedija Jugoslavije 8*, Zagreb: Leksikografski zavod.

Литература

- Белић 1998: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком раз-
вијку I*, Сабрана дела I, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић 2006: Јелена Јовановић, *Синтакса и стилска српских
народних пословица I-II*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili
srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Симић 2002: Радоје Симић, *Српска драматика 2*, ијек. издање, Бео-
град: НДСЈ и Јасен.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски
језик 2*, Београд: Научна књига.
- Шешић 1963: Богдан Шешић, *Логика*, 2. изд., Београд: Научна
књига.

Jelena Jovanovic SimicABOUT 'QUALIFICATION' AND 'ABSOLUTE' FROM
LINGUISTIC AND 'VERBATOLOGY' GLORY

Summary

The author has the task, in this work – in linguistic, stylistic, pragmatic and verbatological methods – to define more precisely the 'qualifier' as a syntactic and stylistic category, and to extract the category 'absolute' from it.

Key words: verbal time, indicator, relativ, modus, qualifier.